
STUDII

SThHA

An V (2023)/5/ pp. 17 - 35

BISERICA ORTODOXĂ DIN BASARABIA. PROCESE DE UNIFORMIZARE ȘI DE RUSIFICARE ÎN PRIMA JUMĂTATE A SECOLULUI AL XIX-LEA

Prof. Univ. Dr. Ion GUMENĂI

**Institutul de Istorie al Academiei de Științe a Republicii Moldova,
Chișinău**

Abstract

The topic seen from a diachronic point of view includes the pastorate of the diocese nominated by Gavriil Bănulescu-Bodoni, Dimitrie Sulima and Irinarh Popov. It is precisely the period when both the policy of the tsarist authorities and the actions of the diocesan leaders tried to completely transform the Institution of the Orthodox Church in Bessarabia into an instrument similar to the Russian Orthodox Church, which was primarily to fulfill the function of Russification. The black-and-white treatment of the role of the Orthodox Church for the history of Bessarabia did not allow highlighting all the nuances related to the role of this institution and its leaders for the spiritual-cultural life in the region. For these reasons, we propose an analysis the behavior of the three leaders of the church-administrative unit established in 1813, and their balance between the local Orthodox tradition and the requirements and pressures from the leadership of the Russian Empire. These eventually led to the establishment of a hybrid "body" – a Romanian-Russian church (we refer to the existence in the Orthodox Church

in Bessarabia of a majority of Romanian believers and a Russian imperial church and administrative leadership). It is necessary a meticulous analysis of the actions undertaken by either Bodoni or Popov, both in terms of sympathies with the Romanian parishioners and in terms of personal interests and the fulfillment of instructions from the Holy Synod of St. Petersburg as an exponent of the autocrat regime.

Keywords

Bessarabia, Orthodox Church, Bodoni, Sulima, Popov.

În anul 1812 Basarabia a fost anexată la Imperiul Rus¹. Deci un teritoriu cu o populație majoritar ortodoxă a fost încorporat de către un imperiu ce avea ca religie dominantă, de asemenea, Ortodoxia, lucru care firește se deosebește de o situație când o forță superioară alipește un teritoriu cu o populație eterogenă din punct de vedere confesional. Dar Biserica Ortodoxă Rusă – Instituția – exponent principal al religiei ortodoxe a Imperiului Rus și Țarul Alexandru I prin aprobarea în 1813 a înființării arhiepiscopiei Chișinăului și Hotinului, condusă de Gavriil Bănulescu-Bodoni contravenea flagrant canoanelor uzuale și deja bine cunoscute a Bisericii Ortodoxe care recunoaște îndatorirea Bisericii unei națiuni, de a se organiza etnic și de a se conduce independent de Biserica altui neam. Este cunoscut că se prevede aici obligația ca

„nici un episcop să nu cuprindă altă eparhie, care nu a fost mai de demult și dintru început sub mâna lui sau a celor dinaintea lui. Iar dacă cineva a cuprins o eparhie străină și în chip silnic a pus-o sub stăpânirea lui, pe aceasta să o dea înapoi, ca să nu se calce canoanele părinților, și nici sub cuvânt de lucrare sfințită, să se furișeze trufia stăpânirii lumești”².

¹ În perioada de ocupație a Țărilor Române de ruși (1806-1812), țarul Alexandru I (1801-1825) a emis un decret imperial în 1808, prin care se înființa un exarhat pentru Mitropoliile Moldovei și Ungrovlahiei. Punând acest exarhat în subordinea Sfântului Sinod al Bisericii Ortodoxe Ruse din Sankt Petersburg se urmărea întreruperea legăturilor canonice ale mitropoliilor românești cu Patriarhia Ecumenică din Constantinopol. În funcția de exarh a fost numit mitropolitul Gavriil Bănulescu-Bodoni. Cf. Nicolae CHIFĂR, *Cultura românească în Basarabia sub ocupație țaristă*, pe <https://analeteologie-iasi.ro/arh/1999/2chifar2%20cultura%20basarabia.pdf>.

² <http://nomocanon.com/canoanele-sinoadelor-ecumenice/>. Chiar și denumirea noii entități religioase create denotă artificialitatea acestuia. Este cunoscut că a Chișinăului episcopia s-a chemat datorită centrului său, iar a Hotinului a fost necesar de a fi adăugat în denumire,

Autoritățile imperiale, deși preluau în supunere o majoritate ortodoxă, pentru a nu avea surprize și pentru a fi siguri de funcționarea sistemului, au trecut la uniformizarea administrației și a conducerii ce urma să o repete întocmai pe cea a Imperiului Rus, începând chiar cu majoritatea ortodoxă. De fapt, încadrarea tuturor structurilor ecleziastice în cele imperiale și ruperea, în cazul în care existau, a legăturilor cu reprezentanții diferitor curente religioase din afara imperiului, a constituit sarcina numărul unu în politica religioasă a Imperiului Rus din Basarabia, imediat după înglobarea acestui teritoriu imperiului.

Unica deosebire în structura de administrare a Bisericii Ortodoxe din Basarabia, în comparație cu Biserica Rusă, este existența Dicasteriei, care însă nu se menține un timp îndelungat, deoarece la 18 mai 1832, printr-un decret imperial, este transformată în Consistoriul Duhovnicesc. Acest lucru este explicat chiar în actul emis, unde se arată că măsura este efectuată pentru uniformizare cu restul imperiului³.

pentru a argumenta prezența în acest teritoriu a unei episcopii mai vechi. Și deoarece un astfel de centru nu a existat, iar la Hotin s-a considerat că s-a aflat un timp reședința Mitropoliei Proilaviei, acest nume a și fost adăugat în titulatura noii eparhii. Dar încălcarea a fost nu numai de ordin administrativ, dacă este posibil așa de spus, dar și de ordin de conținut, și ideologic. Tocmai neînțelegerea acestui segment destul de sensibil și complicat, face ca interpretarea rolului jucat de către Biserica Ortodoxă pentru populația ortodoxă română să fie interpretată până astăzi duplicitar. Dacă la aceasta adăugăm și interpretarea de către unii istorici a vieții spirituale din Basarabia doar în alb și negru fără a face o nuanțare și o diferențiere de palitre, vom avea ceea ce există la moment, adică o serie de lucrări care denotă rolul de importanță majoră pe care a avut-o Biserica Ortodoxă în menținerea identității naționale, lucrări care sunt corecte, și paradoxal studii care demonstrează rolul nefast pe care l-a avut Biserica Ortodoxă în procesul de deznaționalizarea a populației autohtone românești din Basarabia care de asemenea sunt adevărate.

³ *Полное Собрание Законов Российской Империи, Собрание 2-е, том 7, Санкт Петербург, Тип. 2-го Отд-ния Собств. ее императ. величества канцелярии, 1832 с. 318.* Astfel, se crease noua eparhie care avea următoarea structură administrativă. În fruntea eparhiei era Gavriil Bănulescu - Bodoni, cu titlul de exarh și mitropolit, fiind ajutat de Dimitrie, episcop al Benderului și Akkermanului. La 30 septembrie 1813 a fost fondată Dicasteria Duhovnicească, activitatea căreia urma să fie reglementată de Regulamentul duhovnicesc din toată Rusia, ucazurile Sf. Sinod, dispozițiile și rezoluțiile acestuia. Aceasta a fost înlocuită cu Consistoriul (diferența de fapt fiind numai în denumire). Consistoriul Duhovnicesc sprijinea activitatea arhiepiscopilor. Cancelaria consistoriului era alcătuită din patru șefi de birou, un casier, un registru, un arhivar, șase funcționari de cancelarie și 26 copişti, numărul acestora variind. Protopopii de circumscripție – principalii ajutoari ai arhipăstorilor în cârmuirea bisericească – erau responsabili de selectarea candidaților la preoție și diaconie; ei cercetau cazurile de abuzuri ale clericilor, apărau interesele preoților în fața laicilor. În fiecare protopopiat exista câte un revizor eparhial, iar protopopii aveau

Mitropolitul Gavriil Bănulescu-Bodoni în momentul creării noii structuri ecleziastice pentru a nu aduce prea multe repulsii din partea locuitorilor Basarabiei scria către Sfântul Sinod că dorea înființarea unei mitropolii ținând seama de: „deprinderea clerului și poporului basarabean de a avea mai mult respect și încredere față de scaunul mitropolitan”⁴.

Tot odată Gavriil Bănulescu-Bodoni s-a orienta și la problema organizării clerului, în urma vizitelor făcute constatând că în multe locuri, în zile de sărbători și duminici preoții preferau să se ducă, în loc de biserică la iarmaroace, care se țineau în aceste zile, lucru generat de numărul preoților la o parohie pe de o parte, iar pe de alta printre clerici era obișnuit un fel de „vagabondaj” – trecerea preoților dintr-un sat în altul –, obicei care avea temeii în faptul că mulți preoți erau fără parohii. Din aceste considerente mitropolitul propunea Sfântului Sinod, stabilirea unui număr fix⁵ de doi preoți pentru fiecare biserică. De fapt, în acest caz Bodoni nu face altceva decât hibridizează într-un fel sistemul de repartizare a parohiilor din Țara Moldovei cu cea din Imperiul Rus unde numărul de clerici pentru parohii era strict reglementat.

Nici starea materială a clerului nu era mai bună. Izvorul principal de existență, pe vremea mitropolitului Gavriil, era taxa de la credincioși pentru săvârșirea diferitelor slujbe. Din această cauză ierarhul este nevoit să sistematizeze și să fixeze o anumită plată pentru serviciile religioase prestate de către preot. Conform noii reglementări se percepea

„pentru citirea stâlpilor de evanghelie 20 parale; citirea psaltiriei 1 leu; îngroparea mare 1 leu; îngroparea mică 20 parale; cununia tinerilor 1 leu; cununia văduvilor 1 leu, 20 parale; liturgia 10 parale; sfințirea mică 10 parale; Te-Deum sau paraclism 10 parale; molitva la naștere 5 parale; molitva la 8 zile după naștere

unul sau doi asistenți. Vezi: Octavian Moșin, *Viața Spirituală din Basarabia în perioada țaristă (1812-1918)*, <http://documentar-ortodox.blogspot.com/2012/10/viata-spirituala-din-basarabia-in.html>.

⁴ Cf. *Труды бессарабского церковного историко-археологического общества*, Том 1, Кишинев, 1909. Pe de altă parte însă este necesar de luat în calcul și faptul că Gavriil Bănulescu-Bodoni, dorea ridicarea la rang de mitropolie, a noii structuri bisericiești, și datorită propriilor dorințe și orgolii, știut fiind faptul că acesta a fost Mitropolit al Poltavei și Kievului, membru al Sfântului Sinod, exarh al Moldovei și Țării Românești.

⁵ Cf. N. POPOVȘCHI, *Istoria Bisericii din Basarabia în veacul al XIX-lea sub ruși*, Tipografia Eparhială „Cartea Românească”, Chișinău, 1931. De fapt, ordonarea numărului de preoți la parohii este menționat de către N. Popovschi ca fiind cel mai progresist lucru efectuat de către Bodoni, în comparație cu dezordinea și debandada existentă anterior.

3 parale; botezul 10 parale; și molitva de 40 zile după naștere 6 parale”⁶.

Menționăm și faptul că Gavriil Bănulescu-Bodoni, a fost acela care spre a ridica nivelul intelectual al preoțimii locale (o versiune oficială), a invitat preoți din eparhiile rusești, pe care-i așeza în locul preoților români. De exemplu la Catedrala din Chișinău, din 18 clerici, câți erau în anul 1812, 16 au fost aduși din Rusia⁷.

Este evident că pe lângă transformările de ordin administrativ, care s-au realizat într-un termen scurt, prin înființarea Episcopiei Chișinăului și Hotinului, au intervenit și o serie de acțiuni de ordin ideologico-propagandistic. Urma ca credința tradițională a basarabenilor să fie înlocuită cu masivitatea ortodoxă rusă. Și ne referim în acest sens la multitudinea Sfinților și mucenicilor ruși, la tradițiile complicate și labirintice ruse, la obiceiurile neclare și neînțelese de către marea majoritate a populației locale.

Acest lucru nu s-a lăsat așteptat și în introducerea la una din primele cărți tipărite la Tipografia eparhială de la Chișinău Mitropolitul Gavriil Bănulescu-Bodoni scria:

„În sfârșit, noi de cuviință socotim să anunțăm tuturor a lor noștri supuși iubiți de către Hristos, din eparhia noastră că noi prin tipărirea acestei cărți, după instrucțiunile date nouă, urmând întru toate după cum este spus a traducerii cărților de rugăciune, tipărite în Rusia, am inclus conform datoriei noastre în această carte și pe toți sfinții ce sunt cinstiți de către Preaînaltul Imperiul Rus Ortodox. Deoarece datoria noastră acum când Milostivul Dumnezeu a binevoit cu mâna a tot cinstitorului Împărat Alexandru I să ne izbăvească de asuprirea agrariană și să ne unească la alte de Dumnezeu păzite țări ortodoxe a puterii ruse, a noastră spun Datorie acum alături de alte popoare creștine ortodoxe în Rusia locuitoare este să sărbătorim și să prăznuim Sfinții ce i-au servit lui Dumnezeu în Rusia”⁸.

⁶ Constantin N. TOMESCU, „Diferite știri din arhiva Consiliului Eparhial”, în *Arhiva Basarabiei*, Chișinău, IX (1937), nr. 1-4, p. 19.

⁷ Grigore COSTIN, *Un reprezentant de frunte al clerului românesc basarabean: mitropolitul Gavriil Bănulescu-Bodoni (1746-1821)*, http://www.dacoromania-alba.ro/nr49/un_reprezentant.htm.

⁸ Mai mult chiar insistând la deschiderea unei tipografii eparhiale și la publicarea de cărți religioase în limba moldovenească, Gavriil Bănulescu-Bodoni va fi nevoit să ceară Sfântului

Din alt punct de vedere, punerea în față a țarului Alexandru I și egalarea acestuia cu sfinții creează premisele dezvoltării a unui „cult” al țarului și familiei sale, specific aceluiași spațiu rus-slav. Mai mult, la tipografia eparhială va fi publicată, în 1817, *Rânduiala Panihidei, ce să face pentru răposății Marii Domni, Împărați și Împărătese: pentru Țari și Țarițe a toată Rossia, și pentru prea Înalta a Lor familie. S-au tălmăcit pe limba Românească din cea Slave-nească și s-au tipărit în Exarhiceasca Tipografie din Mitropoliia Chișinăului, pentru trebuința și înlesnirea slujitorilor Bisericești Moldoveni din Eparhiia Chișinăului, La anul 1817. Apoi, în 1818, va fi publicată Чин о поминовении царской семьи // Rânduiala panihidei familiei împărătești, ambele broșuri având drept scop ghidarea preoților în cele necesare pentru ridicarea panihidelor în cinstea familiei imperiale⁹. Deci exarhul pe lângă primele încercări de implementare a panetonului sfinților Imperiului Rus, depune eforturi considerabile și pentru legalizarea și cultului Țarului și familiei sale.*

În aceeași cheie a activității sale este și înființarea la Chișinău în 1817 a unei filiale a „Societății Biblice Ruse” prin intermediul căreia au fost tipărite în limba română, în 1817, *Noul Testament*, iar în 1819, *Biblia*. Pentru Biblia românească mitropolitul Gavriil propunea realizarea unei noi traduceri după ediții grecești și slavonești mai vechi sub coordonarea arhimandritului Varlaam Cuza, egumenul mănăstirii Dobrovăț. Deoarece acest proiect era de durată iar Biblia trebuia să apară cât mai repede, s-a recurs la textul Bibliei românești de la Blaj din 1795, făcându-se îndreptările lingvistice de rigoare. Biblia nu a fost distribuită numai în Basarabia ci la cererea mitropoliților Veniamin Costache și Grigorie Dascălul au fost trimise mai multe exemplare în Moldova și Țara Românească. Prin urmare un text românesc apărut în Transilvania este folosit pentru Biblia românească din Basarabia, care este trimisă apoi și în Moldova și Țara Românească¹⁰.

Sinod să publice Evanghelia, Apostolul și trebnicul conform obiceiului moldovenesc. Acesta arată că în Biserica românească Evanghelia și Apostolul nu sunt amplasate în conformitate cu ordinea biblică și nici în conformitate cu începuturile ca în cărțile noastre slave rusești, dar sunt rânduite în conformitate cu citirea lor de la un paște la altul. În afară de această diferență majoră Mitropolitul mai indică o serie de diferențe existente în tradiția ortodoxă bisericească românească și cea rusă, din care cauză solicită tipărirea cărților bisericești, în conformitatea cu canoanele vechi dein acest teritoriu, probabil pentru a nu îndepărta și pentru a nu duce la o opoziție din partea localnicilor. Din păcate aceste cerințe însă au fost respectate doar în perioada vieții lui Gavriil Bănulescu-Bodoni.

⁹ Igor CERETEU, „Contribuții la bibliografia românească veche. Rânduiala panihidei familiei împărătești. Chișinău 1818”, în: *Apulum*, Alba Iulia, nr. 56, 2019, pp. 177-182.

¹⁰ N. CHIFĂR, *Cultura românească în Basarabia*.

Totuși tocmai datorită deschiderii în luna mai 1814 a Tipografiei eparhiale, de către Gavriil Bănulescu-Bodoni, a dus la un aflux de carte tipărită în limba românească ce a permis menținerea tradiției și limbii române în serviciul divin și activitatea bisericilor din multe localități din Basarabia¹¹.

Dar în același timp, produsul tipografic, era folosit în același timp pentru a propaga structura și conținutul religiozității ortodoxe ruse, după cum am arătat mai sus, cât și pentru promovarea imaginii familiei autocratorului rus cât și a familiei sale. Acest lucru este ilustrat cum nu se poate mai bine în introducerea la Biblia tipărită la Sankt Petersburg care are următorul conținut:

„Întru slava Sf(i)nteii și de o ființă de viații făcătoarei și nedespărțitei Troiții a Tatălui și a Fiului și a Sf(ă)ntului Duh. Din porunca prea binelui credincios și însuși stăpânitoriului marelui nostru D(o)mn împărat Alexandru Pavlovici a toată Rossie în ființa soției sale prea bine credincioasă doamnei împărătesii Elisavetei Alexievnei și a maicii sale prea bine credincioasă doamni împărătesii Mariei Feodorovnei și a bine credinciosului D(o)mn țesarevici și Marelui Cneaz Constantin Pavlovici și a soției sale bine credincioasă doamnei Marei Cneaghine Anei Feodorovnei și a bine credinciosului D(o)mn Marelui Cneaz Nicolai Pavlovici și a soției sale bine credincioasă doamni Marei Cnighini Alexandrei Feodorovnei și a bine credinciosului D(o)mn și Marelui Cneaz Alexandru Nicolaevici și a bine credinciosului D(o)mn Marelui Cneaz Mihail Pavlovici și a bine credincioasă doamni Marei Cneaghini Mariei Pavlovnei și a soțului ei, și a binecredincioasă doamni Marei Cneghini Anei Pavlovni și a soțului ei și a binecredincioasă doamni Mariei Nicolaevnei cu blagoslovenie Sf(ă)ntului îndreptătorului a toată Rossiei Sinod”¹².

¹¹ Prima carte religioasă tipărită la Chișinău a fost Liturghierul în anul 1815, înfrumusețat cu gravuri și vignete după modelul vechilor tipărituri românești. A urmat un Catehism (1816), tradus după Catehismul mitropolitului Platon Levsin al Moscovei apărut în 1775. Amintim apoi Molebnicul (Molitfelnicul) (1816), Ceaslovul (1817), Psaltirea (1818), Mineiele (1819), Apostolul (1820), Evanghelia (1820) și Tipicul bisericesc (1821). Tirajul fiecărei cărți era de 1200 de exemplare cu excepția Psaltirii, care a fost tipărită în 1600 exemplare. Vezi: Ștefan CIOBANU, *Cultura românească în Basarabia*, Chișinău, 1993, pp. 37-51.

¹² <http://www.moldavica.bnrm.md/biblielmo?e=d-01000-00-off-0carti-00-1-0-10-0-0-0-direct-10-4-0-0-11-11-ro-50-20-about-00-3-1-00-0-11-1-1-outfZz-8-00&a=d&cl=CL1.2&d=JD4264.3>.

Credem că este necesar de atras atenția și asupra adresării din acest text și anume: „Din porunca prea binelui credincios și însuși stăpânitoriului marelui nostru D(o)mn împărat...” în care după părerea noastră se poate vedea o combinare a textelor anterioare și cu cele noi emise. Ne referim la faptul că Bodoni utilizează și sintagma bine credincios domn împărat, pe când se putea face enunțul doar prin indicarea titlului de împărat. Acesta nefiind încă familiar publicului se folosește sintagma de domn împărat.

Este imposibil de trecut cu vederea și activitatea pe direcția educațională a Mitropolitului. Cu îngrijirea acestuia în 1813 la Chișinău a fost deschis Seminarul Teologic¹³. Și evident că respectiva acțiune este una progresistă, instituția fiind prima de acest gen în Basarabia, cu atât mai mult că aceasta va avea o pondere redevabilă și va fi cunoscută nu numai în spațiul pruto-nistrean dar și în tot sudul Imperiului Rus și în țările Peninsulei Balcanice.

Dar tot Seminarul de la Chișinău urma să îndeplinească și funcția de rusificare a clerului și același Mitropolit Gavriil Bănulescu-Bodoni încă la 31 ianuarie 1813 la Întemeierea Seminarului Teologic din Chișinău, destinat în principal copiilor de clerici printre disciplinele obligatorii solicita:

„Cu prioritate și obligatoriu rusa, ca limbă dominantă; limba națională, cea moldovenească, latina, fiind aceasta cea din care se trage și se poate îmbogăți limba națională, greaca, fiindcă în ea sunt scrise dogmele și învățăturile legii creștine, celelalte, la alegere”¹⁴.

Este necesar însă de atenționat că Gavriil Bănulescu-Bodoni, nu a cerut pentru predare în cadrul seminarului a limbii române, limitându-se doar la solicitarea de a se preda „limba națională, cea moldovenească” ca obiect de studiu, limba rusă fiind considerată ca fiind cea de comunicare.

Este evident că eforturile exarhului de a deschide un seminar în cadrul eparhiei este un gest laudabil, dar în același timp trebuie să luăm în considerație și interesul său personal. Ne referim în acest caz la faptul că existența unei instituții teologice în cadrul noii episcopii, ar fi dus la o poziționare a acesteia mult mai superioară și la acordarea unui rang mai înalt. În acest sens a avut loc și aducerea sub ascultarea Episcopiei Chișinăului și Hotinului

¹³ Unii istorici susțin că ideea întemeierii acestei școli a fost emisă de către mitropolitul Gavriil, încă din anul 1812, când era la Iași, când abia se pregătea să se mute la Chișinău și i-a fost sugerată, probabil, de seminarul de aici. Prin ordinul din 20 septembrie 1812, mitropolitul Gavriil hotărăște să deschidă deocamdată 2 clase: una pregătitoare și alta – „gramaticescă (vezi: N. CHIFĂR, *Cultura românească în Basarabia*).

¹⁴ Boris BUZILĂ, *Din istoria vieții bisericești din Basarabia*, Chișinău, 1996, p. 182.

a bisericilor ortodoxe din spațiul dintre Nistru și Bug, lucru care nu ne permite calificarea exarhului ca „unificator al bisericilor ortodoxe române” dintre Prut și Nistru. Și de fapt acțiunile sale î-și vor atinge scopul deoarece deja după moartea sa, la 3 iulie 1821 Alexandru I va aproba pentru Episcopia Chișinăului și Hotinului de a fi o episcopie de categoria a II-a¹⁵.

De asemenea, la inițiativa lui Gavriil Bănulescu-Bodoni, în Basarabia s-a propus organizarea școlilor lancasteriene, în care urmai să se pregătească copiii din păturile sociale inferioare. Tot exarhul este cel care încearcă să organizeze și activitatea misionară a Bisericii Ortodoxe, pentru care lucru în Basarabia este invitat Pavel Karasev, misionar pe care Bănulescu-Bodoni îl cunoștea încă din perioada când se afla în scaunul mitropolitan din Kiev, și care a fost invitat pentru a activa printre rândurile lipovenilor, pentru aducerea acestora dacă nu îndărăt la Ortodoxie, cel puțin la aderare la Biserica Omopistă¹⁶.

Credem că și în acest caz este o preluare a unor experiențe pe această direcție din Imperiul Rus, deoarece lipovenii din Țara Moldovei, atestați încă în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea, nu au întâlnit o presiune misionară, atitudinea mitropoliților din Țara Moldovei fiind una mai mult loială față de acest curent religios¹⁷. Evident că activitatea misionară era îndreptată nu numai spre segmentul staroverilor dar și a altor curente religioase, precum evreii sau alte minorități.

Credem că este corectă afirmația prin care asemeni după cum Rusia vedea în folosirea lui Gavriil Bănulescu-Bodoni a unui promotor al politicilor sale în spațiul românesc, asemeni și marele arhiereu vedea în susținerea politicii ruse o șansă în plus pentru a-și atinge scopul de a deveni cap al uneia dintre Bisericile ortodoxe românești. Promovarea modelului de organizarea administrativ-ecclesiastic și a vieții monahale aplicate în Rusia, Gavriil Bănulescu-Bodoni, îl vedea ca pe unicul mijloc ce ar putea da rezultate palpabile, ținând cont de faptul că deseori multe aspecte ale vieții și administrației ecclesiastice din principate, în decursul secolului al XVIII-lea și începutul seco-

¹⁵ Dinu POȘTARENCU, *O istorie a Basarabiei în date și documente (1812-1840)*, Editura Cartier, Chișinău, 2008, p. 11.

¹⁶ Иосиф ПАРХОМОВИЧЬ, *Краткий исторический очерк противораскольнической миссии в Кишиневе с 1813 до 1910 года*, Кишинев, 1910, с. 13. Despre succesele lui T. Karasev însă nu putem spune nimic deosebit, dacă nu luăm în considerare trecerea în 1838 a tuturor enoriașilor bisericii „Sfântului Acoperământ” de la Biserica de unică credință (omopistă) la Ortodoxie, fapt atribuit acestuia.

¹⁷ Cf. Ion GUMENĂI, *Comunitățile romano-catolice, protestante și lipovenești din Basarabia în secolul al XIX-lea*, Chișinău, Lexon Prim, 2016.

lului al XIX-lea erau conduse arbitrar și abuziv atât din partea puterii ecleziastice, cât și din partea autorităților statului¹⁸.

Moartea lui Gavriil Bănulescu-Bodoni a iscat o nouă problemă, s-a început lupta pentru scaunul arhieresc din Chișinău. Arhiepiscopul Ekaterinoslavului și a Tauridei Iov (Potiomkin), rudă al contelui Potiomkin, roagă insistent Sfântul Sinod să i se încredințeze Eparhia Basarabiei. Membrii Sinodului, însă, au o altă opinie și la 11 iunie 1821 apare Decretul despre numirea în acest post a lui Dimitrie Sulima, unul dintre ajutorii și discipolii Mitropolitului Gavriil¹⁹. Este necesar de menționat că numirea acestuia, în mare parte s-a datorat și susținerii pe care a avut-o de la namestnicul Basarabiei, I. Inzov, și a scrisorii adresate de către acesta contelui I. A. Kapodistrias, prin care argumenta numirea acestuia prin cunoașterea pe de o parte a situației din eparhie, iar pe de alta prin susținerea pe care o avea din partea tuturor tagmelor din Basarabia.

Dimitrie Sulima²⁰ în linii mari a continuat liniile directorii trasate de către predecesorul său care se axau pe definitivarea organizării și ajustarea eparhiei la modelul administrativ-bisericesc existent în Imperiul Rus, și continuarea politicii de lentă rusificare a toată populația ortodoxă din Basarabia. Dacă este să ne referim la primul liniament, se profilează o primă schimbare

¹⁸ Teodor CANDU, „Gavriil Bănulescu-Bodoni – unele aspecte al politicii monahale în perioada 1806-1812”, în: *Tradiții istorice românești și perspective europene. In honorem academician Ioan-Aurel Pop*, <http://academia.edu/>

¹⁹ <https://orasulmeuchisinau.wordpress.com/2011/03/09/mitropolitul-dimitrie-sulima/>.

²⁰ Daniil Sulima s-a născut în 1772, în localitatea Novaia Vodolga din gubernia Harcov. Numele Sulima, era cunoscut în Malorosia, pentru actele de vitejie din campaniile militare de altă dată. Educația a primit-o în colegiul de la Harkov și la seminarul teologic de la Ecaterinoslav. În 1795 absolvă cursurile seminarului și este numit în aceasta instituție profesor. În 1798 este ridicat la postul de prefect, un an mai înainte fiind uns ca preot. În anul 1800 este ridicat la rangul de protoiereu și transferat la Soborul Boguslavsk din eparhia Kiev. În 1806 este transferat la Soborul amiralității din Nicolaev cu numirea sa în calitate de profesor de drept în școala de navigație din același oraș. În aceeași perioadă este însărcinat cu diferite misiuni în Principatele Române cu precădere la Iași. Către 1811 este ales ca membru al consistoriului. După moartea soției, din același an, Daniil Sulima este prezentat pentru a fi numit în calitate de episcop al Benderului și Akkermanului, vicariat al mitropoliei Moldovei. La 17 aprilie 1817 a fost numit episcop, în luna mai a fost tuns în călugărie cu numele de Dimitrie, la 13 iunie desemnat, iar la 16 iunie hirotonit în calitate de episcop. Și-a continuat activitatea alături de Mitropolitul Gavriil Bănulescu-Bodoni în eparhia creată de acesta pe tot parcursul vieții acestuia. La 11 iunie este ridicat la rangul de Arhiepiscop fiind numit în fruntea Eparhiei Chișinăului și Hotinului, deținând această funcție, până la moartea sa în 1844. https://dic.academic.ru/dic.nsf/enc_biography/20594/%D0%94%D0%B8%D0%BC%D0%B8%D1%82%D1%80%D0%B8%D0%B9).

chiar în momentul numirii lui Sulima în fruntea eparhiei Chișinăului și Hotinului, când este suprimată funcția de episcop vicar. Această problemă este ridicată din nou în 1834, când Sfântul Sinod îl însărcinează pe arhiepiscop să găsească locul de reședință și sursele de existență pentru un nou episcop vicar. Respectiva problemă însă va fi amânată, iar din 1837, când este înființată Eparhia Hersonului, iar bisericile dintre Nistru și Bug sunt scoase de sub administrarea Episcopiei Chișinăului și Hotinului și sunt puse sub ascultarea noii entități bisericești²¹, reînființarea acestei funcții este scoasă de pe ordinea de zi, dat fiind diminuarea teritorială și numerică a eparhiei.

În 1830, în spiritul predecesorului său, Gavriil Bănulescu-Bodoni, pentru organizarea vieții monahale va introduce obligativitatea vieții de obște în toate mănăstirile. Doi ani mai târziu, la 18 mai, urmare a decretului Senatului din porunca imperială, sunt transformate în Consistorii, Dicasteriile Duhovnicești din eparhiile Chișinăului, Kievului și Cernigovului, iar pentru o mai bună funcționare a acestora în 1841 este adoptat „Regulamentul Consistoriilor Duhovnicești”, care, cu mici modificări în 1883, a devenit principala lege a acestui organ bisericesc²².

Odată cu organizarea activității Consistoriului se trece și la o centralizare și un control mai riguros a vieții religioase. Toată puterea decizională din eparhie se concentra în mâinile arhiepiscopului. Se modifica și rolul protopopilor și blagocinilor. Astfel prin instrucțiunea elaborată la cererea Sfântului Sinod de către Dimitrie Sulima blagocinii inferiori sau de cerc aveau sub supravegherea sa 10-15 biserici. Aceștia la rândul său se supuneau unui blagocin superior sau ținutal ce era ales de către consistoriu din rândul celor mai destoinici protoierei sau preoți, fiind întăriți de către arhierul eparhiot. Astfel blagocinii superiori deveneau veriga de legătură între preoțime și conducerea eparhială, prin intermediul acestora rezolvându-se majoritatea problemelor ce țineau de eparhie pe de o parte și parohii pe de altă parte²³.

Referindu-ne la fețele bisericești a cultului ortodoxă, constatăm și aici o copiere și impunere a modelului rus. Încă din 1823 se prevedea ca în locul preoților decedați să fie numiți fiii lor. Dacă erau minori, li se rezervau parohiile având obligația întreținerii văduvilor și orfanilor de preoți (aceeași obligație o aveau și preoții străini, dacă erau numiți în parohii în care existau văduve sau orfani de preoți). Însuși arhiepiscopul sfătuia pe tineri care

²¹ *Труды Бессарабской Церковно-историко-археологического общества*, Том. V, с. 1-2.

²² Cf. *Устав духовных консисторий*, Санкт-Петербург, Синодальная типография, 1843, 7 с.

²³ N. POPOVȘCHI, *Istoria Bisericii din Basarabia*, pp. 38-39.

urmau să între în cler să ia în căsătorie numai fete „din tagma duhovnicească”²⁴. Astfel clerul ca și în restul Rusiei devenea o pătură socială distinctă care se bucura de anumite privilegii în privința tuturor condițiilor vieții sociale. Baza acestei clase, deci nu era proprietatea sau activitatea economică ci doar privilegiile. Acest segment cuprindea pe toți descendenții clericilor și diaconilor, și chiar dacă renunțau la activitatea teologică, se bucurau totuși la intrare în funcții și servicii de privilegiile clasei duhovnicești.

Starea materială a preoților de asemenea era una bună. Printr-o dispoziție din anul 1829 s-a ordonat ca toate parohiile din Imperiul Rus care avea un preot și un cântăreț să primească în folosință un lot de pământ de cel puțin 33 de desetine de pământ. În Basarabia, în urma acestei legi, bisericile din satele de pe domeniul statului au fost înzestrate cu câte 99, 120 sau 240 de desetine. Nu aceeași situație s-a produs însă și în satele stăpânite de către boieri²⁵.

Activitatea în domeniul instructiv-educativ a lui Dimitrie Sulima a fost la fel de fecundă ca și a predecesorului său. Acesta își continuă preocupările privind învățământul lancasterian, de care se ocupa încă în perioada de aflare în postura de episcop vicar. Ajungând la o înțelegere cu Ministrul Afacerilor Interne, Kociubei, a trimis la Sankt Petersburg trei fețe bisericești din eparhie (Ghinculov, Bobeico și Cunițchii) pentru ca aceștia să preia experiența sistemului educațional lancasterian și pentru întreținerea cărora s-a cheltuit suma de 1675 de ruble²⁶.

Arhimandritul a ținut sub control această formă de învățământ până în 1836 când aceste școli au trecut sub administrarea curatorului districtului educațional al Odesei.

O situație specifică a existat în cazul Seminarului Teologic de la Chișinău care a fost reorganizat în 1823, după *Regulamentul școlilor duhovnicești din Rusia*. Deoarece o bună parte din elevi erau români arhiepiscopul cerea ca atât la seminar cât și în alte școli să fie numiți profesori ce cunoșteau limba română. Pe de altă parte însă aceeași persoană cerea ca în timpul lecțiilor și în pauză elevii să vorbească în limba rusă. Cu toate stăruințele lui Dimitrie Sulima, prin *Regulamentul privind funcționarea seminarelor* din 1840 și care a fost pus în aplicare de Sulima, țarul Nicolae I, obliga ca toate obiectele să

²⁴ Mircea PĂCURARIU, *Basarabia. Aspecte din istoria Bisericii și a neamului românesc*, Editura Trinitas, Iași, 1993, p. 67.

²⁵ M. PĂCURARIU, *Basarabia*, p. 66

²⁶ A. SILIN, „Arhiepiscopul Dimitrie Sulima”, în: *Кишиневские Епархиальные Ведомости*, nr. 20, 1868, p. 454.

fie predate în limba rusă²⁷, iar prin aceasta toate cerințele arhiepiscopului au fost reduse la zero.

Din 1839, datorită conceptului educațional adoptat în Imperiul Rus încep deschiderea școlilor parohiale, ce urmau să fie un sprijin esențial al sistemului imperial educațional care erau puse sub îndrumarea unui preot diacon sau chiar cântăreț. Este evident că și eparhia Chișinăului și Hotinului a fost inclusă acestui proces, Dimitrie Sulima continuând să-și mențină poziția privind predarea în aceste instituții în limba „moldovenească”²⁸.

Dacă este să ne referim la celelalte laturi ale activității culturale ale lui Dimitrie Sulima. Urmându-i lui Bănulescu-Bodoni, continuă o activitatea prolifică în ceea ce privește tipărirea cărților. În timpul păstoririi sale a tradus, tipărit sau a îndrumat apariția unor lucrări precum: Slujbe, Învățăături, Instrucții, Bucoavne, Catihiseră, Forme de ectenii, tipicuri ș. a.²⁹

Spre deosebire, însă de predecesorul său, Sulima i-a ca modele tot mai mult și mai mult tipăriturile din Imperiul Rus, publicând și o serie de lucrări a ierarhilor ruși precum Gheorghe Koninski, Partenie Sopkovski sau Filaret Drozdov.

În 1823-1825 este chemat la Sankt Petersburg în Sfântul Sinod, unde pe lângă alte însărcinări, este numit și șeful secțiunii „Societății Biblice” pentru Basarabia. În această calitate primește un număr mare de exemplare a Bibliei și Noului Testament în limbile română, slavonă, bulgară, armeană, franceză, poloneză și turco-armeană pentru a fi repartizate în Basarabia. Exemplarele erau repartizate gratis pentru cei săraci, iar pentru cei înstăriți cu prețul de 2, 85 ruble pentru Biblie și 85 de copeici pentru Noul Testament³⁰.

În timpul lui Dimitrie Sulima a fost ridicată și finisată Catedrala episcopală cu hramul „Nașterii Domnului” și clopotnița, astfel încât a fost îndeplinit încă un vis al predecesorului său. Aceasta a fost ridicată în stil bizantin după planurile arhitectului Melnicov, fiind pictată de către pictorul rus Covsarov. În afară de construcția catedralei, arhiepiscopul, ca de fapt și toți cei ce s-au aflat în această funcție, au participat la reconstrucția sau construcția de noi locașuri de cult, astfel în timpul lui Dimitrie Sulima fiind construite 40 de biserici de piatră noi.

²⁷ N. CHIFĂR, *Cultura românească în Basarabia*.

²⁸ M. PĂCURARIU, *Basarabia*, pp. 64-65.

²⁹ Paul MIHAILOVICI, *Tipăriturile românești în Basarabia de la 1812 până la 1918*, Imprimeria Națională, București, 1940, p. 4.

³⁰ A. SILIN, „Arhiepiscopul Dimitrie Sulima”, pp. 496-497.

Cât privește activitatea misionară. La 12 noiembrie 1836 de către Dimitrie Sulima este primit ordinul Sfântului Sinod privind învățământul primar de la sate cu referire la Gubernia Olanet, care urma să fie aplicat în toate guberniile Imperiului. Conform acestuia acest proces urma să fie început cu atragerea copiilor ortodocși, și apoi prin aducerea și copiilor staroverilor, care urmau să învețe împreună. Drept urmare toți blagocinii urmau să prezinte localitățile și parohiile unde sunt lipoveni, și să fie desemnate fețele bisericesti care vor fi responsabili de asemenea școli. Blagocinul de Orhei Baltaga răspunde că lipoveni sunt în localitățile Sârcovca, Fuzovca, Telenești și Orhei, dar nimeni din personalul bisericesc nu dorește să se ocupe cu problema respectivă.

Ca reacții a episcopului, a fost dispoziția prin care se cerea sau desemnarea persoanelor capabile pentru deschiderea și activitatea școlilor bisericesti primare, sau se presupunea strămutarea respectivelor din parohiile date. Drept urmare au fost desemnați diecii Dimitrii Lușchevici (Orhie), Ivan Muranevici(Sârcova), Zinovii Zalețchii (Fuzovca), Andrei Timoșevschii (Telenești). Din aceștia numai ultimul a terminat cursuri la Seminarul teologic din Chișinău, restul fiind instruiți la nivel de școli primare satești ³¹.

Deci asistăm în situația dată la o transpunere fidelă a modelului imperial, fără a se lua în considerație specificul spațiului interfluviului pruto-nistean, din care cauză vedem și opoziția venită din partea preoților locali care nu cunoșteau nici modul de lucru dar nici limba în care urmau să asigure procesul didactic(populația lipovenească era net de origine slavă și vorbitoare de limbă rusă), de unde și numirea unor preoți care după patronimicele indicate par a fi de proveniență slavă și cunoscători de limbă rusă.

În felul acesta, după cum afirma și Onisifor Ghibu, Biserica basarabeană continuă în mod firesc tradiția moldovenească în toată vremea arhipăstoriei ardeleanului Gavriil Bănulescu, precum și în cea a urmașului acestuia, Dumitru Sulima, care deși rus de origine, a învățat bine limba română, fiind un promotor al ei nu numai în Biserică, ci și în școală. Totuși chiar dacă tradiția românească a continuat, se observă un fenomen latent dar continuu de încadrare a enoriașilor ortodocși autohtoni și din punct de vedere moral, dar mai ales din punct de vedere administrativ modelului ortodox rus.

³¹ Иосиф ПАРХОМОВИЧЪ, *Краткий исторический очерк противо-раскольнической миссии в Кишиневе с 1813 до 1910 года*, Кишинев, 1910, с. 15.

După moartea lui Dimitrie Sulima păstor al eparhiei Chișinăului și Hotinului este desemnat Irinarh Popov³². Pentru Basarabia a fost considerat un reprezentant tipic al regimului de centralism și de birocratism a vieții bisericești din Rusia, instaurat de ober procurorul N. A. Protasov (1836-1855)³³. În timpul acestuia s-a desăvârșit organizarea Bisericii Ortodoxe din Basarabia conform sistemului rusesc. Sub Irinarh, eparhia Chișinăului capătă o organizare mai precisă și definitivă prin reducerea atribuțiilor protopopești, prin concentrarea puterii cărmuitoare în mâinile chiriarhului, prin îndepărtarea totală a păstoritorilor de la participarea la treburile bisericești. Sub arhipăstoria lui, slujbele se oficiau în limba română, însă tendințele de rusificare a vieții bisericești au început să predomină asupra acelor de cultivare religioasă. Mulți protopopi și blagocini moldoveni au fost înlocuiți cu clerici ruși aduși din alte părți ale imperiului.

Din cauza schimbării a unei părți a blagocinilor superiori (înlocuiți fie pentru încălcarea legii, fie pentru mituire și nu în ultimul rând pentru necunoașterea limbii ruse), între aceștia și preoțime apare un evident conflict. Situația tensionată creată, î-și avea originea în faptul că noii blagocini vedeau în preoțime o mulțime lipsită de cultură, sălbătăcită ce urma să fie supusă și

³² Irinarh Popov s-a născut în 1790 în satul Dolgoe, uездul Kursk, în familia unui preot. Din 1804 învață la Seminarul din Kursk, iar în 1814 este admis la Academia Teologică din Sankt-Petersburg. La 1 iulie 1817 este tuns în călugărie, la 6 august este uns ca ierodiacon, iar la 8 august ca ieromonah. În anul următor este numit inspector al Seminarului teologic din Orel, primind în luna septembrie gradul de magistru. Între 1818 și 1831 îndeplinește o serie de misiuni în Italia. Către 1831 este rechemat și numit arhimandrit al mănăstirii Tolgsk din Iaroslav. Doi animai târziu din nou este trimis în misiune peste hotare, de data aceasta în Grecia. Revine în 1835, fiind totodată decorat cu ordinul lui Vladimir de gradul III. La 3 mai 1836 este hirotonit episcop a vicariatului Starețk a eparhiei Tveri. De la 15 septembrie 1836 este episcop de Riga, vicar al episcopiei Pskov. Aici desfășoară o activitate accentuată privind convertirea staroverilor la Biserica Ortodoxă sau omopistă. În același timp însă desfășoară și o politică activă de convertire a letonilor la ortodoxie, fapt care stârnește nemulțumirea din partea marilor proprietari germani din regiune. Ca urmare a denunțurilor și plângerii din partea ultimilor, este nevoit să părăsească Riga fiind concediat. Totuși la 7 octombrie 1841 este numit episcop vicar de Ostrogojsk al eparhiei Voronejului., iar în următorul an este numit episcop al eparhiei Vologodsk. La 12 noiembrie 1844 este numit episcop al Chișinăului și Hotinului la 15 aprilie 1845 fiind ridicat la rangul de arhiepiscop. În 1858 este transferat la catedra episcopală din Kamențk-Podolsk, iar în 1863 la cea din Reazan. A murit la 25 septembrie 1877. <https://dic.academic.ru/dic.nsf/ruwiki/34432>.

³³ N. A. Protasov a instaurat o serie de instituții noi și a redus mult din rolul Sinodului, care a devenit un simplu organ al autorității superioare de stat, un așezământ birocratic, care se ocupa numai de probleme administrative ale Bisericii și nicidecum de viața spirituală a clerului și credincioșilor. Cf. M. PĂCURARIU, *Basarabia*, p. 68.

pusă în dependență necondiționată față de acești blagocini. În fapt blagocinii s-au împărțit în două tabere. Prima cu o atitudine mai mult decât ostilă față de preoți și slujitorii bisericești ce propuneau declanșarea unor acțiuni de represiuni față de această pătură duhovnicească, cea de a doua accentuând starea deplorabilă în care se afla clerul, propunea instituirea unor măsuri îndreptate spre îmbunătățirea stării acestora.

Problema principală care este subliniată în rapoartele blagocinilor, și care l-a făcut pe arhiepiscopul Irinarh să atragă o atenție deosebită, este neinstruirea sau lipsa studiilor la o mare parte a clerului. Astfel în districtul patru a uezdului Chișinău din 128 de preoți și slujitori bisericești numai doi aveau studii seminariale, iar în districtul doi din 47 de preoți, doar unul avea absolvită academia teologică și opt aveau studii primare teologice.

Situație similară se putea întâlni și în rândurile copiilor preoților și slujitorilor bisericești. Astfel în același district patru din 140 de copii de gen masculin doar cinci î-și făceau studiile în școli teologice, iar în districtul doi 30 de copii a preoților rămâneau în afara oricărui studii. Arhiepiscopul Irinarh, semnalează că această situație a dus la o stare de încălcare a legii și anume substituirea unor copii de clerici cu alții atunci când venea vorba de ocuparea unor posturi clericale și era nevoie demonstrarea cunoștințelor de carte. Din aceste considerente, chiriarhul însărcina blagocinii cu controlul procesului educațional și cu emiterea unor acte descriptive a candidaților ce pretindeau la locurile vacante³⁴. Irinarh însă nu lua în considerație și nu consemna faptul că copii preoțimii în mare parte evitau studiile tocmai din cauza că acestea se efectuau în limba rusă, care era necunoscută pentru copii.

Cât privește enoriașii, pe lângă faptul că respectivii practic după spusele lui Irinarh nu cunosc nici o rugăciune, aceștia lipsesc în mare parte și de la serviciile divine din cadrul Bisericii, prezența acestora în locașurile de cult fiind foarte redusă. În același timp sunt dur criticate și construcțiile cultice, care sunt descrise ca fiind majoritar construite din lemn, fiind destul de aglomerate și într-o stare deplorabilă³⁵. Credem că acest lucru este făcut intenționat de către arhiepiscopul Chișinăului și Hotinului pentru a accentua necesitatea elementului „civilizator salv” pentru acest teritoriu pe de o parte, iar pe de alta același conducător al eparhiei nu amintește despre faptul că în-

³⁴ Г. Евфимов, „Краткия биографическия сведения о Преосвященном Иринархе Архиепископ Кишиневском и о состоянии при нем Кишиневской Епархии”, în: *Труды Бессарабского Церковно – Историко-Археологического Общества*, nr. 6, 1911, pp. 14-16.

³⁵ Г. Евфимов, „Краткия биографическия”, pp. 23-24.

depărtarea enoriașilor de instituția Bisericii are loc datorită aducerii preoților ruși și introducerea serviciului divin în limba rusă, neînțeles de localnici³⁶.

Totuși Irinarh continuă activitatea edificățională, începută de către predecesorii săi. În 1858 la sfârșitul păstoririi sale în eparhie se numărau 865 de biserici de mir, dintre care 314 din piatră și 551 din lemn, la care se adaugă 38 de paraclise și 34 de biserici în cele 21 de mănăstiri de atunci³⁷.

În perioada păstoriei lui Irinarh au văzut lumina tiparului următoarele cărți: *Catehizis* (1844), *Ectenii* (1849), *Catihizm* (1852), *Penticostar* (1853). Tot în anul 1853 este ridicată problema tipăririi unei Evanghelii după edițiile românești. Peste doi ani apare la Chișinău o *Evanghelie* (1855), care este copia *Evangheliei* tipărite la Buda în anul 1812. Au urmat și alte cărți ca; *Catehizis creștinesc pe larg* (1854), *Rânduiala de rugăciune* (1855), *Scrisoare pastorală* (1855), în 1856 se retipărește *Tipicul* de pe ediția de la Iași de la 1816, *Instrucțiuni către starostii bisericesti* (1857), *Psaltire* (1857), *Instrucția blagocinului* (1858) ș. a.

Irinarh petrecea cu predilecție la mănăstirea Hârjauca, unde, în ziua de 17 Martie 1858, primi vestea despre transferul său la eparhia de Kamenet Podolsk, iar de acolo, la Reazan, unde a murit la 25 septembrie 1877. Este înmormântat la mănăstirea Sfânta Treime din Reazan³⁸.

Deceniul al șaselea al secolului al XIX-lea aduce unele schimbări esențiale pentru Biserica din Basarabia. Sudul Basarabiei revenind principatului Moldovei în urma războiului Crimeei (1853-1856) încheiat cu pacea de la Paris (1856), a însemnat și scoaterea acestui teritoriu din punct de vedere canonic-bisericesc de sub jurisdicția Sinodului Bisericii Ruse și trecerea lui în componența Mitropoliei Moldovei. Din punct de vedere bisericesc acest teritoriu a fost organizat separat într-un „consistoriu duhovnicesc” cu reședința la Ismail. După unirea Principatelor Române, domnitorul Alexandru Ioan Cuza a semnat decretul de înființare a Episcopiei Dunării de Jos la 17 noiembrie 1864. Noua episcopie cuprindea județele Ismail, Bolgrad, Covurului (luat de la episcopia Hușilor) și Brăila (luată de la episcopia Buzăului), județul Cahul intra în componența Episcopiei Hușilor. Înființarea acestei episcopii cu județe din cele trei provincii românești urmărea consolidarea și pe linie administrativ-bisericască a unității românești la Dunărea de Jos.

³⁶ Ion GUMENĂI, „Aspecte privind religiozitatea basarabeană în secolul al XIX-lea”, în: *Basarabia după 200 de ani*, Institutul European, Iași, 2012, pp. 233-255.

³⁷ N. POPOVSCHI, *Istoria Bisericii din Basarabia*, pp. 53-54.

³⁸ N. FUȘTEL, „Arhiepiscopul Irinarh Popov”, în: *Curierul Ortodox*, nr. 8, 2013, p. 6.

Conducerea eparhiei a fost încredințată eruditului episcop Melchisedec Ștefănescu (cu titlul de arhiereu până la 10 mai 1865). Au fost cumpărate mai multe imobile pentru sediul episcopiei și pentru administrație și a fost înființat un seminar teologic la Ismail cu predare în limba română.

După războiul ruso-româno-turc din anii 1877-1878, în urma Congresului de pace de la Berlin, sudul Basarabiei este din nou anexat Rusiei. Schimbărilor politico-administrative i-au urmat și schimbări administrativ-bisericești. Ortodocșii din județele Cahul, Ismail și Bolgrad au trecut din nou în jurisdicția Eparhiei Chișinăului, iar arhiepiscopul Pavel Lebedev s-a grăbit să refacă și în această zonă sistemul de conducere și administrare bisericească existent în gubernia Basarabia. Preoții care studiaseră la Seminariile de la Ismail, Huși și Socola-Iași au putut să-și mențină parohiile cu condiția ca în doi ani să învețe limba rusă. Seminarul de la Ismail a fost desființat iar pentru instruirea elevilor în școlile parohiale au fost aduse absolvente ale școlilor eparhiale rușești din Chișinău³⁹.

În concluzia celor expuse mai sus, putem să afirmăm că perioada primelor trei episcopi a eparhiei Chișinăului și Hotinului a fost perioada de preschimbare a Bisericii Ortodoxe din Basarabia din una românească în una româno-rusă. Acest lucru poate fi observat chira și la nivelul numirii ierarhilor în fruntea acestei eparhii, când Gavriil Bănulescu-Bodoni este român de origine, Dimitrie Sulima este de neam malorus, dar un cunoscător al tradițiilor locale și în cele din urmă Irinarh Popov, de origine rus, episcop de Riga de unde este strămutat tocmai datorită nemulțumirii venite din partea letonilor în activitatea sa de convertire a autohtonilor la ortodoxie.

Dacă din punct de vedere a credinței și tradițiilor enoriașii au rămas fideli vechilor cutume, cu toate eforturile conducerii eparhiei, atunci la nivel al organizării și funcționării instituției Bisericii, aceasta a fost omogenizată și structurată ca o unitate administrativ-religioasă din restul Imperiului Rus. Irinarh Popov, duce la bun sfârșit procesul de uniformizare structurală a instituției imperiale, ajungându-se astfel la un organism hibrid – a unei Biserici româno-ruse, în sensul românității enoriașilor și a conducerii administrative și de ritual în sens imperial rus. Practic vorbind, această perioadă poate fi considerată drept perioadă premergătoare activității ulterioare a lui Antonie Șocotov și Pavel Lebedev, când Biserica Ortodoxă din Basarabia a fost su-

³⁹ N. CHIFĂR, *Cultura românească în Basarabia*, p. 149.

pusă unei presiuni enorme de rusificare și de transformare într-un instrument de execuție a direcțiilor politice a administrației țariste.

Cât privește parohiile ortodoxe din sudul Basarabiei, acestea datorită revenirii într-un cadru românesc firesc dezvoltării sale, au avut un moment de respiro în fața presiunilor și forțării rusificării sale.